

**ACTA
ACADEMIAE AGRIENSIS**

NOVA SERIES TOM. XLI.

SECTIO PHILOSOPHICA

TEÓRIA ÉS PRAXIS

Az önformálás filozófiai-etikai dimenziói

Az Egerben, 2013. november 14-15-én megrendezett
tudományos konferencia előadásai

REDIGIT
JÁNOS LOBOCZKY

EGER, 2014

Lektorálta:

Dr. Weiss János
egyetemi tanár, az MTA Doktora

ISSN 1789-8064

A kiadásért felelős
az Eszterházy Károly Főiskola rektora
Megjelent az EKF Líceum Kiadó gondozásában
Igazgató: Czeglédi László
Felelős szerkesztő: Zimányi Árpád
Műszaki szerkesztő: Nagy Sándorné

Megjelent: 2014-ben
Készült: az Eszterházy Károly Főiskola nyomdájában, Egerben
Felelős vezető: Kérészy László

Veres Ildikó

A hiányok hiánya és a hazugság – kérdések és válasz-lehetőségek

Hamvas Béla „szakrális metafizikájában.”*

A magyar filozófiatörténet tematikus vonulatában is az egyes fogalomkörök (például: a priori, szabadság, igazság, hazugság, bűn) között az emberi lét teljességére és az ezzel koherensen összefüggő hiány kérdésköreire vonatkozó kérdésfeltevések és a válaszok értelmezése olyan koordináták között ad lehetőséget a kutatók számára, amelyekben a szövegek hermeneutikai elemzése és összehasonlító analízise, úgy is fogalmazhatok, hogy a komparatív hermeneutika eszközeinek alkalmazása prioritást élvez, hiszen fontos és elsődleges szempontként merül fel a nyugat-európai és a hazai gondolkodók egy adott problematikát tárgyaló szöveghelyeinek összevetése.

Mint az ismeretes, az európai filozófiai tradícióban a fenti problémakör fundamentális fogalmi hálóban értelmeződött több jelentős gondolkodónál Arisztoteléstől Sartre-ig. Egy készülő nagyobb lélegzetű munkában azt mutatom ki, hogy a hazai filozófiai gondolkodásban a létteljesség és a hiány paradigmái milyen kontextusban jelennek meg, illetve melyek azok az alapfenomének és összefüggések, amelyeknek értelmezése kiemelt jelentőséggel bír.¹ E vonatkozásokhoz kapcsolódóan megválaszolandó az a kérdéscsoport, hogy milyen „életvilágbeli” konstrukciók jönnek/jöhetnek létre akkor, ha a „valami” teljessége számomra ismert, de a Másik előtt nem, így a másiknak erre az adott „valamire” való teljesség-fogalma hiányos, aminek a döntésmechanizmusokban domináns szerepe van, s amely ismeretelméleti és tudásszociológiai kérdéseket vet fel. Igen lényeges az, hogy a hiánynak egy sajátos dimenziója tárul itt fel, a titok, s e fogalomkörben az elhallgatás vagy a hazugság, illetve a tényeknek nem megfelelő állítás, a kijelentés formájú, szándékosan megtévesztő célú közlés. A titok nincs jelen az adott életvilágbeli szituációban, a titok-fenomén a megmutatkozás ellentettje, elleplezés, elrejtőzés, elfeledettség. Heideggeri értelemben a fenomé-

* A tanulmány az MTA- ELTE Hermeneutika kutatás keretén belül készült. Módosított és kiegészített változata A létteljesség és a nem-igaz kérdéskörei Hamvas Béla gondolkodásában című munkának. In. Fehér M. István, Lengyel Zsuzsanna Mariann, Nyíró Miklós, Olay Csaba (szerk.) „Szót érteni egymással”. Hermeneutika, tudományok, dialógus. Budapest: L’Harmattan, 2013. pp. 420-438. (A filozófia útjai; 15.)

¹ VERES 2012.

nek oly módon is lehetnek elfeledettek, hogy még egyáltalán nincsenek felfedve. Létükről nincs tudomásunk, ugyanakkor más esetben lehetnek betemetettek, egyszer már felfedettek, de a feledésbe hulltak. A titok, a hazugság, a maszk, az öncsalás a hazai „nem-rendszer” filozófiák lényeges elemeit képezik, amelyek sajátos megközelítését jelenti a Hamvas Béla munkáiban tetten érhető értelmezés.

A filozófiát Hamvas nem rendszerként közelíti meg, s minden, ami az európai tradícióban született ez ügyben elutasításra kerül részéről. Ugyanakkor világosan kimutatható, hogy ő is valamiféle központi elv, entitás preferálása, tételezése közben (Nagy lélek, Isten, Makrotheosz) a mindenkori bölcseletben, a keleti és az európai filozófiában egyaránt a kulcspozícióban lévő problémaköröket (lélek, test, szellem; mikrotheosz) helyezi a középpontba. Gondolkodása, amint Török Endre is jellemzi, bizonyos értelemben szakrális metafizikát mutat fel, amely feloldani, megszüntetni próbálja a létezés paradoxonát a metafizikai hagyomány segítségével.²

Kemény Katalin, aki vélhetően a legjobban ismerte, a következőképpen vélekedik Hamvas gondolkodói mentalitásáról: „Újkori értelemben Hamvas Bélában kár a filozófust keresni. A kierkegaardai megrázkódtatás óta a nagy gondolkodók mind kevesebbek a rendszeralkotó katedrafilozófusoknál, és az üdvkeresésben mind többek. Nietzschevel azután végképp evidensé vált, hogy a filozófia vagy vállalja életünk teljes bevetését a lét valóságába, vagy a szaktudomány emberiséget nem érintő magánügye. Nem filozófus, de nem is misztikus, amint az írásainak félreolvasói szeretik vélni.”³ Hamvasnak a filozófus éberségét – ami egy sajátos filozófusi mentalitásra utal, – elsődlegesnek tartó felfogására utalva írja, hogy „Az ember nem emelkedik fel sehová és nem egyesül senkivel és semmivel és nem esik önkívületbe. Ott marad, ahol van, és önmaga lesz. A vidya (éberség) nem misztikus tapasztalat. Az azonosság az éber értelem megállapítására.”⁴ Hamvas gondolkodói habitusa, attitűdje nem a korabeli értelemben vett misztikus bölcselethez, hanem inkább a gnosztikusokhoz és bizonyos értelemben a teozófiához kapcsolható. Az utóbbi, mint ismert Jacob Böhme és Paracelsus hatására a 16. századtól új elméleti kontextusban jelenik meg, s a múlt században a teozófia tanításainak rendszere elismeri a gnózis (az átalakulás és megiga-

² Lásd erről: TÖRÖK 1988, 550–551.

³ A továbbiakban Kemény Katalin így folytatja: „A misztikus intuíció kétségtelenül különleges tehetség a közönséges érzékelhetőség határán túl lévő tényezők felfogására, de elég megbízhatatlan információ: gyakran az egészségtelenül felfokozott fantázia műve, amelynek a teremtő imaginációval szemben a valósághoz semmi köze; máskor az asztrál világ tiltott területére tévelyeg, s akár „megtudott” ott valamit, ami itt hozzáférhetetlen, akár nem, a személyiség megtisztulása az éberség szempontjából az teljesen közömbös, hiszen nem képes azt átvilágítani, önmagához, azaz üdvösségéhez nem segíti. És ami a legfontosabb, semmi közül azokhoz, akikről a nevüket kapták, az őskori műstészekhez, a beavatottakhoz, vagy akár egy olyan misztikusnak nevezett személyiséghez, mint a középkorban Eckhart mester, akinek műstész voltát a teljes átvilágított-ság jelenti.” HAMVAS 1988, 175.

⁴ HAMVAS 1988

zulás) tanait, egyes elemeit át is veszi. Mindez azért lényeges, mert J. Böhme elmélete egy igen mélyen húzódó gyökeret jelent a hamvasi gondolatvilágban. Ehhez a hatástörténeti vonalhoz tartozik Franz Baader elméleti munkássága, aki Eckhart mester szellemi hagyatékának folytatója.⁵

Mielőtt átgondolnánk a hamvasi létteljességnek, a 'hiányok hiányának', az élet egységes egészének, a hiány–maszk–hazugság dimenzióinak összefüggéseit, nézzük, amelyek azok a kérdéskörök, amelyekben tisztázódik, hogy mi is Hamvas felfogása a filozófiáról.⁶

A filozófiának számot kell adnia arról, hogy mit jelent és hogyan artikulálható, milyen dimenziókban tárható fel a jelenben érvényes lét-fogalom és az élet – teljesség fogalma, mit jelent a közöttük lévő különbség, és mit jelent, milyen minőségi jellemzők alakítják a személy teljes egységét? Hogyan érhető el a szellemi életrend, milyen koordinátákban alakul – szerveződik – értelmeződik? A hamvasi opuszban ezen kérdéskörök tűnnek a leginkább fundamentálisaknak, amelyekből kiindul további kérdéseinek bonyolult hálózata és a lehetséges válaszokban rejlő megoldások.

A filozófia nem lehet más Hamvas értelmezésében, mint az élet szellemi megalapozása, a stabil szellemi életrend megteremtése a jelen valóságában, a konkrét élet teljességében. A szellem és élet egységének értelmezése, s ennek az egységnek közvetlen megértése közben annak alakítása. A szellem azon munkája, amely az élet alapvetésének, a lét rendjének dimenzióit koordinálja. A filozófia ebben a megvilágításban, ebben a felfogásban nemhogy mint rendszer, de mint tudomány sem lehetséges, hiszen a konkrét itt-létre, a lét megnyilvánulásaira irányuló reflexió kell legyen. Nem időtlen érvényességeket kell átfognia, il-

⁵ Lényegesnek tartjuk itt jelezni a központi problémát Baader filozófiájában, mivel Hamvas e dimenziókban is hagyatkozik rá. Baader szerint Isten és ember kapcsolatának lényeges és közös meghatározója, hogy a gondolkodás és az akarat az emberben kizárólag Isten által működik, s mint ilyen az emberi ismeret Isten ismeretében való részesülés (con-scientia), az emberi akarat pedig az isteni akarat hatására működik. Lásd erről KECSKÉS 1943, 466–467.

⁶ A következő tételes megfogalmazásban adja meg a korabeli filozófia feladatát, funkcióját, szerepét 1941-ben:

„A filozófia a szellem és az élet egységes egészének legközvetlenebb megragadása és ugyanakkor a szellem és az élet egységes egészének legközvetlenebb alakítása.”

Ez a magatartás új helyzetet teremt:

„A filozófia nem tudományos szak, hanem az élet szellemi alapvetése.

A filozófia nem tudományos rendszerezés, hanem szellemi életrend.

A filozófia nem tudományos gondolattermelés, hanem szellemi életteremtés.

A filozófiát az ember nem időtlen érvényességében, hanem a jelen történeti létteljességében érti meg.

A filozófia nem a gondolati törvényszerűségek alapján végrehajtott redukcióban, hanem közvetlen megnyilatkozásokban tárul fel.

A filozófia nem az egyéni elkülönülésben, hanem a személy teljes egységében valósul meg.

A filozófia az értékeket nem veszi közömbösen, hanem hősies jellemből fakadó tevékenységgel.” Hamvas 1988c, 48. Alapjaként szolgált Beck 1936 és Bense 1938-as munkája.

letve, nem elvont és a létteljesség számára használhatatlan alapelveket és rendszereket kell, hogy használjon és konstruáljon, hanem a konkrét jelenlét és a konkrét személyiség teljességének, teljes létének kell a fókuszába kerülnie, hiszen a szellem és az élet gyökeresen megváltozott kapcsolódási pontjaira és az ebből következő kérdésekre kell a megfelelő és használható válaszokat megtalálni. Hamvas itt is utal rá, de a későbbiekben is mindig azt tartja szem előtt, s ezzel a spekulatív rendszerkoncepcióban gondolkodó filozófusokkal szemben érvel, hogy a gondolati törvényszerűségek alapján végrehajtott redukciók alkalmatlanok a jelen-való lét „itt és most” – jának érzékelése/megélése folyamán a reflexív megragadásra.

Meglátása szerint az európai filozófiában az új helyzetet a következőképpen lehet jellemezni: a megismerés korszaka elmúlt, a rend korának, vagyis a rendszerfilozófiának vége, és most következik a gondolkodás és a Színvonal korszaka, amelyben a két nagy Hatalom, a Szellem és az Élet új magaslatokra emelése történhet meg az egzisztenciális gondolkodó által. Az egzisztenciális gondolkodás került előtérbe a megismerésre törekvő gondolattal szemben, amely, mint mondja, alapvetően a Rend felismerésére és a tárgyi világ megismerésére irányult. A gondolkodás első lépése mindig a kérdés, s azáltal, hogy kérdezek, válok teremtő gondolkodóvá.⁷ A Szellem és Élet kapcsolódási pontjai és egymásra vonatkoztatottsága válik a filozófia központi kérdésévé.⁸

A létteljesség, az egész lét kérdése már Hamvas korai írásaiban konkrét dilemmákat vet fel, amelyek később, a *Mágia szútrában* részletesebb elemzésre kerülnek. A létegezés és a külső és a belső realizálás összefüggései már itt elővételezik a széttöredezett lét megoldás-lehetőségeit. Az egész-lét-lehetőséget konkrétan csak az a személy realizálhatja, aki kapja, senki más. Egyszerre kapjuk e lét-lehetőségeket földi létre születésünkkel, s az, hogy életünket nem részletre kapjuk, hanem egy összegben, hamvasi tétele értelemszerűen azt is jelentheti, hogy a széttöredezett létet meg kell szüntetni, illetve eleve meg kell akadályozni a széttöredezettség létrejöttét, annak lehetőségeit. Hamvas az individuális lehetőségek realizálásának útjait is megmutatja, azon túl, hogy a kezdeti, a történeti létben kialakult törésekre, az inautentikus individuális lét kialakulásának miérettjeire kérdez, s keresi a válaszokat.

Az individualitás szintjén az autentikus lét, a kiteljesedett személyes lét eléréséhez az ún. belső és a külső realizálás lehetősége adott az egyén számára. Az ehhez kapcsolódó folyamatok későbbi munkájában, a *Mágia szútrában* alapos kifejtésre és értelmezésre kerülnek. A *Szellem és egzisztenciában* még így ír: „A kívülről tapasztalható realizálást minden esetben megelőzi a kívülről nem ta-

⁷ E gondolatmenet és a további sorok is a későbbi gadameri kérdés-filozófiával állíthatók párhuzamba. Gadamer az Igazság és módszer c. munkájában Platorra utalva írja: „a kérdés mindig megelőzi a dolgot feltáró megismerést és a beszédet.” GADAMER 2003. 402. Hamvas a gondolati 'teremtést' és a kérdést egymással összefüggésben értelmezi.

⁸ HAMVAS 1988C 49.

paszthalható belső realizálás. A belső realizálás következménye, hogy a hatásossá vált tartalmak kifelé tettekben és művekben nyilatkoznak meg. E tettek és művek azonban az embertől nem válnak el, hanem reá visszahatnak, és az emberrel egy szövevényt, csaknem egyetlen lényt jelentenek.”⁹

És alább így folytatja „[...] realizálni pedig annyit tesz, mint a szétterített létet, a lehetőséget, az egzisztenciát a tömör egyetlenségbe, a létezőbe, a valóságba, az esszenciába visszaemelni.”¹⁰

A költői realizálást kiemelten kezeli és elemzi, s lényeges vonatkozásnak tartja, hogy a léttartalmak realizálásának van egy alsó határa, amely nélkül az alkotás nem nevezhető művészinek, s ezzel együtt van egy formai eleme is. A határ minél magasabban van, annál értékesebbek és magasabb rendűek a realizált lét- és értéktartalmak.

Az eredeti létteljességet, az ősharmóniát keresve Hamvas Mallarmé felfogásához csatlakozik akkor, amikor az emberi gondolkodás rejtelmét vizsgálja. Ennek fényében tételezi, hogy az emberi logika, ha helyesen működik valamiféle Kozmikus ősrendből, őslógikából veszi a mintát. Az ősharmóniát akkor tudjuk megközelíteni, az emberi lélek teljessége, hiánytalansága akkor jön létre, akkor működik, ha személyiségről beszélhetünk az individualitás létvilágában. A személyiség komplexitása, a lélek teljessége a következőképpen fogalmazódik meg: „Olyan lélekről van szó, amelyben mindaz, ami a lélek egész voltához kell, együtt van. Ilyen a tökéletesen teljes, hiánytalan, minden oldalon kerek és befejezett lélek, ahol érzékek, tudat, értelem, imagináció, képzelet, intuíció és minden egyéb harmonikusan találkozik, természetesen csak az isteni lélek. De néha, szerényebb formában jelentkezik az embernél is, és akkor úgy hívják, hogy személyiség. A személyiségben a lélek minden tulajdonsága és eleme együtt van. Ezzel szemben áll a másik lélek, amely töredékes és foszlányszerű, hiányos és befejezetlen. A kétféle lélek között levő különbség azonban nemcsak az, hogy az előbbi teljes, az utóbbi pedig töredékes. A lényegesebb különbség az, hogy a teljes lélek az idő múlásával mindig nagyobb, kerekesebb, teljesebb és egészebb, a töredékes pedig minden nappal szűkebb, foszlóbb, porhanyóbb, feloszlóbb. Ezért az egész léleknek ez nemcsak tulajdonsága, hanem természete és célja is; a töredékes lélekben a letöredezés és feloszlás napról napra puhultabb, homokosabb, feloszlóbb lesz. A teljes egész lélek, amelynek törekvése, természete, célja, ösztöne, hogy mindig egészebb legyen: a Makropsyché. A töredékes, amelynek ösztöne, hogy mindig kisebb, hiányosabb és üresebb legyen, a Mikropsyché. Makropsyché annyi, mint Nagy, univerzális, egyetemes, kozmikus lélek; Mikropsyché annyi, mint Kicsiny, atomisztikus, homokszemes lélek.”¹¹

⁹ HAMVAS 1988c, 118.

¹⁰ HAMVAS 1988c, 120.

¹¹ HAMVAS 1988b, 27–28.

A Makro- és Mikropsyché megkülönböztetése különösen lényeges szempontként merül fel a primitív *tömegember* lelki mechanizmusainak elemzésekor, hiszen a széttöredezett, zavaros, tudattalan lélek nem tud az ősrend, a harmónia jegyében élni és gondolkodni.

Hamvas sajátos kiindulópontja az, hogy a természetről levált ember már nem rendelkezik azzal a spirituális erővel, ami a szellemi teljességét adta, s a primitív csőcselékké vált, a személyiség nélküli tömeg a materializmusba vagy a tömegvallásba süllyedt. Ez a mélybe süllyedés veszélyezteti egyben az egyes népeket is, hiszen a tömegesedés és a primitivizálódás a tudattalan tömegben azt a látszatot kelti, hogy ő a világ ura. E tömegben az egyéni tudat, a személyiség megsemmisül, s mint írja a legértelmesebb ember is megbutul egyik pillanatról a másikra. „Az agy kikapcsolódik, az értelem tevékenysége megszűnik, a tudat elmerül, s helyébe a homályos, zavaros, labilis bémultság lép, ami éppen a tömeget jellemzi. A világos és józan értelem kialszik, és az ember fölött az uralmat ellenőrizhetetlen ösztönzések veszik át. És az ember a tömegben maradéktalanul felszívódik. The group is feeling and acting as one soul – a tömegben levők egyetlen lélekke olvadnak. A tömeg nem ítél, nem gondolkodik, nem szeret, nem próbál megérteni, hanem fél, őri, bámul, meghódol. De mindenekelőtt, szól Le Bon, rombol.”¹²

Ugyanakkor egy másik dimenzióban a lélek, az individuum nem a tömegben, hanem a *magányban* oldódik fel. A létet azonban nem lehet magányosan „élvezni”, – mondja Hamvas –, hiszen van egy mérték, ami alapján saját felelősségem szabja meg a határát annak, meddig tudok magányban élni, s arra is van mérték, hogy miből mennyi az enyém, mik azok a javak, amiből „gazdálkodhatok”. Hiszen „[...] ha többet merészelek zsebre dugni, mint amennyi ténylegesen az enyém, névtelen erők az elrejtett javakat mérges kígyókká változtatják, és még azt is elpusztítják, ami szabad részem s az enyém.”¹³ A boldogságot ehhez kapcsolódóan úgy is értelmezi, mint amit szét kell osztani. Mint írja: „A boldogságot csak a negyedik bölcs bírta el. Mert a gazdagságot, örömet, tudást, tehetséget meg szabad szerezni, de jaj annak, aki hozzá nem elég erős. Egy része belehal, egy része esztét veszti, egy része a kincset magába ássa, és senkinek sem ad belőle. Az elíziumi kertek fénye benne sötétséggé változik. A boldogságot csak az bírja el, aki elosztja, fény csak abban válik áldássá, aki másnak is ad belőle.”¹⁴ Vagyis, személyiség- és önérték pusztító, ha az önzés, a csalás démonai uralognak a lélekben, hiszen előtörnek a lélek bugyraiból és rombolnak.

Azonban van egy másik verziója is a magányos létteljességre: ez esetben a személyiség boldogsága ott és akkor jelenti a létteljességet, amikor a közösségi jellegű szereteten, az Eroszon túllépve átsétálunk a magány világába. Hamvas

¹² HAMVAS 1988B, 21.

¹³ HAMVAS 1988B, 161.

¹⁴ HAMVAS 1988B, 158.

Wordsworthról szóló esszéjében¹⁵ a magány világának, a „zöld életnek” a gyökerét a sajátos magányos boldogságban látja. Ebben az értelemben a boldogság nem kollektív, hiszen mindenki „maga számára” boldog, a szeretetben pedig ott van a Másik. Ez a magányos típus nem kívánja a közösséget, így a Másikat sem, a szeretetet sem. Ebben az értelemben a boldogság nem feltételezi a Másikra irányuló szeretetet.

Mindezzel összefüggésben ki kell emeljük a *sacra dies*, a Szent Hétköznapiak teljességének értelmezését a hamvasi koncepcióban, amelyben lehetőség adódik a töredezett lét feloldására, illetve megszüntetésére. Ez a mikro-létvilág az, amelyben a dolgok csodátlannul jönnek és távoznak. Mindez azonban csak kevesek számára volt érthető és ezért elérhető, csak kevesen maradtak az éberség állapotában. A *sacra dies*-ben nincs hazugság és maszk. A hétköznapi mitológiája az éberségen alapszik, s csak ennek segítségével lehet észrevenni a hazugságnélküli hétköznapi „isteni közösségét”, „józan mitológiáját”. Ahhoz, hogy ezt észrevegye az ember, „[...] fáradhatatlannak kell lennie, nem szabad sem elfáulnia, s egy pillanatra sem szabad unatkozni; nem szabad kieresztenie kezéből az időt. Mindig van ok részvételre, csodálatra, nevetésre. [...]”¹⁶ Azonban a mérték mindig betartandó a *sacra dies*-ben. „Meg van szabva, hogy tudásból, tehetségéből, boldogságból, örömből kinek mennyit szabad megtartani. Van határ, addig szabad. Addig tényleg mind az enyém lehet és kedvem szerint sétálhatok a tengerparton. Bizonyos határig szabad egyedül maradni; a határon túl egyedül maradni tilos. Azt, ami a mértéken felül van, el kell osztanom.”¹⁷

A *sacra dies*-sel szemben áll a pillanatnyi lét, az „egynapos élet”, s szerkezetének jelképe a tiszavirág. Így ír róla találó metaforájában. „[...] ez a kicsiny rovar majdnem levegőből van, határtalanul törekeny, mint az illat. Életminimum. Olyan, mint az újsághír. Amikor másnap elolvasom, már nem él. Olyan, mint a báliruha. Dél-Amerikában él egy növény, amely reggel kárminpiros virágot nyit, édes és bűvös illattal, délben már lila és nehéz fojtó szaga van, este barna és bűdös, mint a romlott hús. Az egynapos élet szerkezetéhez tartozik a színház, a mozi, mindaz, ami mulandó és profán, a festék, a frizura, a divat. Emberek, akiknek élete egynapos élet. Életkörök leszűkülése: klikk, egyesület, társaság, kör, foglalkozás. A kishivatalnok. A koldus. A háziasszony. A gyári munkás. A szakember. A szobatudós. Egynapos életet élő államok és népek. Ami ezzel szemben áll: a szakrális hétköznapi. Az éthosz mélysége.”¹⁸

Hamvas a kétfajta létszerkezet közötti különbséget arra építi, hogy a kiteljesedett, az autentikus lét a *sakralitást* minden pillanatában magában hordozza, az egynapos lét szerkezetében a születés és a halál pillanata között nem történik

¹⁵ HAMVAS 1988B,

¹⁶ HAMVAS 1988B, 159.

¹⁷ HAMVAS 1988B, 161.

¹⁸ HAMVAS 1987B, 258.

semmi, illetve mindig ugyanaz történik. Ha valami velem történik, az akár történhetne a másikkal is. Az egynapos lét nem is lét, hanem élet. A mindennapok csodátlan, szürke világa, amiben teljesen mindegy, hogy háziasszony vagy szobatudós vagyok-e. Ebben a kontúrtaalan világban, az egynapos életben, a fel-nem-tűnésben, ahogyan Heidegger is fogalmazza, „...fejti ki az *akárki* a maga tulajdonképpeni diktatúráját. Úgy élvezünk és szórakozunk, ahogy *akárki* élvez: úgy olvasunk, úgy ítélünk irodalomról és művészetről, ahogy *akárki* lát és ítél: a »nagy tömegeből« is úgy vonulunk azonban vissza, ahogy *akárki* visszavonul.....A mindennapiság létmódját az *akárki* írja elő, aki nem valaki meghatározott, hanem mindenki, habár nem összegként az.”¹⁹

A hazugság és a maszk fenomenjei a valóság és a realitás kettősségében

Itt kell elővételeznünk azt a hamvasi felfogást, – a továbbiak világosabb értéséhez – amelyben a *valóság*, a *realitás*, és a *szélmalomvalóság* hármas rétegét megkülönbözteti. A modernitásban a realitás olyan fogalom, amelyben minden gondolatnak, érzelemnek, képnek stb. sajátos helye van, s a tényleges valóság ezzel az „új” realitással nem azonos. Ezt a realitás-szintet, amely a továbbiakban meghatározó lett az európai régióban, Richelieu és köre teljesítette ki, amelyben a hatalmi ösztön, a hazugság, az áruulás, a titkos feljelentések sorozata koordinálja a viszonyokat. S úgy véli, senkinek sem jutott eszébe, hogy kételkedjen abban, hogy *ez a realitás nem valóság*. Illetve ezt korábban néhányan az ’éberék’ közül észrevették, például Shakespeare és Cervantes Hamlet, illetve Don Quijote alakjában megformálva. Ez a valóság tartotta fenn Richelieu hatalmát, az a valóság, „[...] ami szívtelen és erőszakos és kegyetlen és közönséges és buta. Ez a realitásfogalom az, amellyel önmagát az újkori hatalom fenntartja és fennmaradását biztosítja”²⁰ – írja Hamvas.

A Scientia Sacrában a történeti és a jelenkori emberi életet úgy értelmezi, mint amit minden helyzetben hiányként élünk meg, ha tudattalanul is, hiszen az eredeti alapállásról, az aranykorról, a lét-teljességről van rejtett, nem mindig tudatos tudásunk, amelynek fényében tudjuk, hogy mi az, ami hiányzik a teljességhez. Így, ebben a nem-teljes, a nem-igaz világban csak a maszkok „igazsága” működik, a kavalkád, amelyben a Másik, a Többiek és az Én árca kibogozhatatlan szálak sokaságát teremti meg.

A válság előtti idő embereinek egy történetük van, mondja Hamvas, a ma emberének kettő, dupla sors jutott: egy hamleti és egy machbethi, egy arlequini, Don Quijote-i és egy Sancho Panza-i; egy privát és egy nyilvános. E vonatkozásokokat illetően Hamvas történetírás-felfogásában kettős történetiségről van szó.²¹

¹⁹ HEIDEGGER 2001. 154.

²⁰ HAMVAS 1994A, 273.

²¹ Vico történetfelfogása (lásd erről: KELEMEN 2007) sok tekintetben hatással volt Hamvas Béla megfontolásaira.

egyrészt a hivatalos történelemórákon tanított történe-tről, másrészt az európai regény által elbeszél-t történe-tről, amely Cervantesszel kezdődik. Így jut el végül ahhoz a következtetéshez, – később Milan Kundera is ehhez hasonlóan, de kissé más megközelítésből a lét-felejtés mikéntjéről gondolkodva ír e problémáról²² – hogy „A regény ontológiai koncepciója, hogy az emberi világban az igazság-hordozó már nem a közösség, hanem a személy. Ez a személy, bármilyen fonák alakban jelentkez-zék is, még ha olyan hóbortos is, mint Don Quijote, ő az igazság hordozója[...]ettől a perctől kezdve két eszkatológiánk van, két morálunk, két időnk, két valóságunk, amely egymást nemcsak hogy nem fedte, hanem egyik a másikat árulással vádolta. Ettől a perctől kezdve annak, ami történt nem egy értelme volt, hanem kettő.”²³

Az aranykor²⁴ utáni életvilágban mindenkinek, aki személyként, személyi-ségként tud létezni, üdvtörténe-t van. Mit is jelent ez a hamvasi értelmezésben? *Az öt géniusz* című esszéjében az üdv fogalmának értelmezési szintje az alapál-lást jelenti a további munkáihoz. Az üdv az archaikus korban – pl. hébereknél, hinduknál, egyiptomiaknál – közösségi, kollektív fogalom volt. Az üdvt a kö-zösségi szabályok betartása és a szabályok adta rítusokban való részvétel után/közben nyerhette el az ember. A közösségen kívüliek kizárták magukat, nem nyerhették el az üdvt.

Az egyéniség a történelmi törés után, az archaikus közösségen kívül, illetve anélkül jut el saját maga által eltervezett, imaginált üdvhöz, így saját üdvtörténe-te van. Ez a fordulat, véli Hamvas, idézte elő, illetve járult hozzá a válsághoz, amelyet még a mai napig nem sikerült megoldani. „A személyes üdv gondolata a kereszténységben tört át egyszer s mindenkorra és ettől a perctől kezdve az emberi személy az ineffabile, a meghatározhatatlan üdvhordozó szentségfoga-

²² „...az én számomra nemcsak Descartes a modern idők megalapítója, hanem Cervantes is.

A modern idöket vizsgálva e két fenomenológus (Husserlre és Heideggerre utal – V.I.) alighanem figyelmen kívül hagyta Cervantest. Amivel azt akarom mondani: ha igaz, hogy a filozófia és a társadalomtudományok megfeledkeztek az ember létéről, még világosabbá válik, hogy Cervantesszel egy nagy európai művészeti ág kezdődik, amely nem egyéb, mint ennek az elfelejtett létnek vizsgálata. Valamennyi nagy egzisztenciális témát, amit Heidegger a *Lét és idő*-ben elemez,s amelyekről azt mondja, hogy a korábbi filozófia elhanyagolta öket, a regény négy évszázada (a regény európai reinkarnációjának négy százada) feltárta, felmutatta, megvilágította. A regény a maga módján és a maga logikájával sorra felfedezte a lét különböző vonatkozásait...” KUNDERA 1992. 14-15.

²³ HAMVAS 1994A, 291–292.

²⁴ Hamvas így ír az aranykorról a Scientia Sacrában: „Jiam-Shid az az öskori király, akit a kínai hagyomány Huang-Ti (Nagy Sárga Úr) néven, a hindu hagyomány Manu, az egyiptomi Me-nes, a görög Mínos néven ismer. Jiam-Shid a többi nép hagyományaiban szereplő uralkodókkal együtt nem más, mint az Ember, éspedig az ősi Szellem-Ember. A héber hagyomány ezt az embert Adamnak mondja. Ez az Első és az Eredeti ember. Jiam-Shid megalapítja a béke, a rend, a termékenység birodalmát. A birodalom kies volt, és tiszta, mint az égiek lakóhelye. Ez a Ver volt, amit a görög hagyományban aranykornak neveztek, a héber hagyományban pedig Édenkertnek.”HAMVAS 1988D23.

lom, aki rendelkezik önmagával, vagyis szabad, s ettől kezdve az üdv nem rítus és törvény és közösség – gondolkozásban való élet következménye, hanem minden ember egyéni létkérdése, amelybe a közösségnek beleszólása nincs.”²⁵ Az üdv fogalmán meglátása szerint tulajdonképpen a „[...] minden időben az elképzelhető és megvalósítandó legmagasabb értékfogalmat szokták megjelölni. Az üdvben az életjelentőség és az örök jelentőség egymástól nem választható el. Minden valódi életérték üdvérték, ami pedig nem üdvérték, az az életben is értéktelen, legfeljebb és csupán csak, mintha csak élet lenne és üdv nem lenne, ami abszurd és nonsens.”²⁶ Ebben a korban, amelyben élünk a személyiség, a megismételhetetlen, helyettesíthetetlen és egyszeri individuum autentikus léte az, amely az üdvöt segíti elérni. Vagyis a sorsrealizálás folyamán az élet által kapott lehetőségeket kell megvalósítani, és a transzparens egzisztenciát kell megteremteni.

Hamvas továbbgondolja a lét-törés utáni helyzetet, s azt mondja, hogy nemcsak történetünk, hanem az életvilágunk is megkétszereződik, illetve háromszorozódik az aranykor után. *A regényelméleti fragmentumban* – mint már a fentiekben volt róla szó –, világosan értelmezi a valóság, a realitás és a szélmalomvalóság hármasságát. Az új realitásfogalom érvényessége dominál a történelemben, így a személyiség életvilágában is, amelyet a hatalmon lévőknek fenn kell tartaniuk azért, hogy hatalmon maradhassanak. Amit az emberek többsége valóságnak tart, az nem más, mint megtévesztés a hatalom megtartása érdekében. Akkor kezdődött el a világválság, amikor a tudomány is magáévá tette ezt a realitás-fogalmat. Hamvas mindezek következtében amellet érvel, hogy létezik az „[...] egyik oldalon a realitás, az állam, a kapitalizmus és a tudomány realitása, a másik oldalon a szélmalomvalóság. [...] Don Quijotével kezdődik, mert Don Quijote abba a realitásba nem egyezett bele, és kortársaival, Hamlettel, Böhmmével és Monteverdivel külön történetet alapított. [...] Ez az élet, ahogy élünk, és ahogy nem lehet. Ez a szélmalomélet. Ez a Hamlet-szituáció.”²⁷ Tehát létezik az ideális valóság, a hazugságokkal telítődött realitás és az ezzel szembenálló szélmalomvalóság.

A hazugságot a nem-valóságban, a 'realitásban' látja érvényesnek tehát, amely a konkrét kommunikációs életvilágbeli szituációkban „realizálódik”. E probléma értelmezésekor a titok- és a hiány-fenomén egyik jelentős megnyilvánulásáról, a hazugságról olyan értelemben nem beszél, amelynek két módozata van; lehet kimondott és lehet néma. Meglátásunk szerint mindkét esetben alapvető a két perspektíva: a hazug és a megtévesztett perspektívája és életvilága. A

²⁵ HAMVAS 1988A, 59. Itt kell jelezni, hogy Hamvas egyetlen kollektív kategóriát tart autentikusnak saját korában, s ez az emberiség közössége. Minden kreált közösségtípus, faj, nép, osztály, vallás sorban elbukott, hiszen a személyiség, az individuum, a megismételhetetlen, a helyettesíthetetlen egyéniség nem olvadhat fel ezekben, mint ahogyan erre kísérletek történtek.

²⁶ HAMVAS 1988A, 60.

²⁷ HAMVAS 1994A, 291–292.

maszk, az álarc „működési mechanizmusai” ebből a kettősségből, a kettős perspektívából érthetők meg. Mit rejteget és miért is kell az álarc? Valójában azért, mert a hamvasi értelemben vett valóság és realitás nem fedi egymást, s ebben a reális-valóságban nem fedhetjük fel arcunkat. Az életvilág választási- és döntés-mechanizmusában a rejtőzködés, a titok, az elhallgatás, a hazugság a „nem-igaz” cselekvési- és érvelési technikák domináns tényezők, s mint ilyenek alapvetőek mind a megtévesztő, mind a megtévesztett pozíciójában. Úgy is tekinthetjük ezt, mint a játékelmélet egyik alappozícióját, hiszen az Én döntési szituációjában mindenkor befolyásoló tényező a Másik (vagy a Többiek) játszmáinak, kommunikációs hálójának ismerete, vagy nem-ismerete.

E játszmák egy különösen jellemző esetében az arlequini attitűd egy sajátos törvényekkel működő világához mutat kiutat.²⁸ A létezés logikája paradox, s ezért a közösség, a magány, a nyelv világa is paradox.

A ’világkarneváli’ maszkok, a hamvasi értelemben vett reális világ maszkjai úgyesen próbálják a *titkokat* fedni. A *titok*, mint a hiány sajátos dimenziója – meglátásunk szerint – itt úgy definiálja önmagát, hogy nincs jelen valami az életvilágomban, ami a Másik számára jelen van, s ugyanakkor a teljességhez szükségem lenne rá. A titok-fenomén a megmutatkozás ellentettje, elleplezés, elrejtőzés vagy tudatos elfedettség. A maszk titkai csak akkor fedhetők fel, ha a tükör összetörik, amibe a maszk néz, ugyanakkor más szituációban a maszk lehullása nem jelenti a valóság tiszta megjelenését. A „Tükör” című esszéjében így ír: „Az összetörés nem a maszkot éri, hanem azt, ami a maszk mögött van: az igazat. Mert az igaz választotta a hazugságot. Nem az válik semmivé, ami az arcot eltakarta, hanem az arc, ami el van takarva. S ez újra a maszk igazsága: a maszk igaz marad; tovább hazudik. Még akkor is, ha mögötte már nincsen semmi.”²⁹

A hamvasi koncepcióban egyik lényeges maszk-feloldó életvilágbeli lehetőség az *éberség*, mint sajátos viszonyulás a történeti és a mindenkori valósághoz, amely azonban csak keveseknek adatik meg.

De mi az éberség, milyen lét-állapot, kik juthatnak el, és hogyan ehhez az állapothoz? Kérdések sokasága vár megválaszolásra. Hamvas a számára elfogadható válaszokat az Upanisadokban találja meg. A Veda értelmezésében nemcsak a világ minden dolga felől való tudás, nemcsak a dolgok eredeti értelmének tudása, hanem a tulajdonképpeni jelentése szerint: éberség (vidya).³⁰

²⁸ Lásd erről: HAMVAS 1987A, 272. („Arlequin”) HAMVAS 1987A, 273. („Arlequin”)

²⁹ HAMVAS 1987A, 161. (A tükör)

³⁰ Szövegszerűen, saját fordításában az Ísa-upanisad vonatkozó részeit elemzi a Scientia Sacrában. Az avidya állapotában az emberi lelkek azt hiszik, hogy „[...] vágyaik, szenvedélyeik, akaratuk, gondolatuk, képzeletük, érzékviláguk valóság. [...] Az avidya nem vakságot jelent, nem tudatlanságot, hanem kába álmodást. Lefokozott létet. Zárt létet.”³⁰ HAMVAS 1988.C, 35–36.

Az éberség mint lét-állapot kell, hogy jellemezze többek között a jövő filozófusait. Az ébereknek közös világuk van, nyílt létben élnek, és a „mindentudás” elérhető számukra a Véda tanításainak értelmében, s ennek következtében felelősek az emberiség jelenkori és további sorsáért. Hiszen a történeti emberben a tudattalanba zárult be az éberség. Így a tudattalan lesz metafizikáivá, amely az éberség minden jegyével rendelkezik. A történeti ember tudata a „kábaság” szerve lett és lesz, amellyel nem lehet a mélybe süllyedt létet megmenteni.

A Mikropsyché és a Makropsyché vonatkozási pontjai – út a Mikrotheoszhoz

Hamvas a Mágia szútrában nemcsak egy elméleti-filozófiai körvonalazását adja a történeti és ismeretelméleti szempontból levont konzekvenciáknak, hanem praktikus útmutatásokat is közvetít. A fentiek és az alábbi problémák tükrében érvényes lehet a következő kérdés: mi ez, ha nem rendszer, mi ez, ha nem egy központi elvet minden részelemzéskor előtérbe helyező elmélet, amelynek egyik lényeges dimenziója az univerzalitásra törekvés? Természetesen nem a klasszikus, nem a 19. századi értelemben vett filozófiai rendszer, hanem a megértett ősrendből egy kevésbé zárt, de mégiscsak rendszerszerűséget is magába foglaló bölcsélet.

E felfogásmódnak fundamentuma egységesítés mint folyamat, illetve a világ-egység tételezése, amely a hamvasi értelmezésben a következőképpen jelenik meg: mivel az ember mint Mikropsyché az életlehetőségeket egészben, egységben kapja, így ez az egység valamilyen módon eleve adott számára, amely kiinduló helyzetet jelent az egyén életében a realizáláshoz, a személyiséggé váláshoz. A Mikropsyché és a Makropsyché kettősségében ténylegesen az a dilemma is meghúzódik, hogy a Makropsyché, mint a hiánytalan, az univerzális, az isteni lélek eleve egységesít, amelyből következően érzékek, tudat, képzelet harmóniája együtt létezik. Ez az ősharmónia *lehetőségeiben* adott az ember számára, és egyben ebben van a személyiséggé válás lehetősége is, s ekkor a Mikropsychének módja nyílik a realizálás folyamatában a mikrotheosszá válásra.

A realizálás ugyanakkor Hamvas értelmezésében az élet és a szöveg, egy adott és megértett klasszikus szöveg kapcsolódási pontjait is jelenti. „Az élethez meg kell találni a hiteles szöveget, a szöveghez meg kell találni a realizáló egzisztenciát.”³¹ A realizálás nem más ebben a folyamatban, mint második születés, amely sohasem zárul le, amely sohasem kész állapotot hoz létre. A transzparens egzisztencia fogalmát vezet be ezen nem kész állapot kifejezésére, amellyel az el-nem-rejtett lét, a maszk nélküli lét értelmezését precízebb, pontosabb fogalomkörben helyezi el. Ha az átvilágított, a nyitott egzisztencia sikeresen megva-

Három fokozata van: mély álomnélküli alvás, álom, ébrenlét, amelyben az ember lát és tud, de még nem éber. Az éberség a megértéshez vezető döntő és utolsó lépés, amely segít a „nem-igaz”, a realitás világában eligazodni

³¹ HAMVAS 1992, 208. 266. (Interview)

lósul az individualitás szintjén, akkor lehullanak a maszkok az Énről és a Másikról is.

A központi tétele tehát az, hogy az ember lehetőségeit tekintve mikrotheosz, márpedig ha az, akkor isteni adottságokkal rendelkezik. Vagyis a kis lélek a Nagy lélek része olyan értelemben, hogy létezési struktúráját tekintve azonosak? – kérdezhetjük. A hazai filozófia első rendszer-alkotójának, Böhm Károlynak is lapvetően ez az egyik kérdésfeltevése.³²

Hamvas azonban itt Baadert hívja segítségül, és a Böhm által értelmezett ember és világa meg sem érinti, mondhatnánk azt is, hogy nincs 'tudáshorizontjában' a böhmi megoldás. Értelmezésében amellet érvel, hogy az emberi létben, eredendően és alapvetően, az ásványoktól kezdve a növényeken, az állatokon keresztül az egész emberiség benne van, a különféle nyelvek, törvények stb. De a Kozmosz is. Mivel az ember, akinek nem környezete, hanem világa van, benne van az érzékfelettség, a lélek és a szellem, morálja és vallása van az egzisztenciális léten túl, ezek miatt nem kis világ (mikrokozmosz), hanem lehetőségeit tekintve kis Isten, mikrotheosz, teljes és így egész. Azonban ez csak elvileg, a teória szintjén állja meg a helyét, ez csupán mint kiteljesíthető lehetőség adott, és az ember mindenkori életterve, a realizálás folyamata ebből építkezik/építkézhet. De a mindennapok többnyire ezt nem engedik kibontakozni, hiszen az életfenntartás (mondhatnánk Böhm Károly szavaival az ösztönök és a hiányok kielégítése, megszüntetése) s a becsvágy, a megalkuvási helyzetek a teljesség kibontakoztatása ellen dolgoznak.

Valójában mi is az élet? Mi is a világi élet? Miért is hiánylény³³ az ember? – kérdezzünk tovább a hamvasi értelmezésre. Gondolatvezetése a továbbiakban erre is vonatkozik: „Élet addig van ténylegesen jelen, amíg az embernek hiánya van. Sehnsucht, das grösste Glück des Menschen – ahogy Goethe mondja, az élet lényege a sóvárgás, mert önmaga üres. Leben is kein Wesen, sondern Begierde des Wesens – az élet nem szubsztancia, hanem a szubsztanciára való éhség, írja Baader. Élettel nem lehet jóllakni. Életet nem lehet befejezni. Életet nem lehet kielégíteni. A merő élet hiányérzet és szomjúság valamire, ami nem élet, hanem táplálék és ital és tartalom és szubsztancia. Az élet izgalom és nyugtalanság és kívánság, amely éhséget eszik és szomjúságot iszik és álomról álmodik. Ami csak élet és semmi más, a szenzációk ájultsága, ez azoknak az élete, akik csak élnek.”³⁴ Így tovább gondolva amellet érvel, hogy „Az emberi létezés annyi, mint az egész létezés állandó jelenlétében és esedékességében lenni.”³⁵ Ebben az esedékességben a Mikrotheosszá válás lehetősége és a realizálás folyamata je-

³² Lásd erről: VERES 2012.

³³ Itt szeretnénk jelezni, hogy az ember mint 'hiánylény' fogalmát nem A. Gehlen és nem J. P. Sartre értelmezésében használjuk.

³⁴ HAMVAS 1994B, 269–270.

³⁵ HAMVAS 1994B, 239.

lentik a koordinációs pontokat. Tehát Hamvas úgy véli, hogy a létteljesség megvalósításának lehetősége fennáll, és az erre vonatkozó megismerés, a valóság teljességének megismerése a következő feladat. A valóság és a létezés jelenvalóságának megismerésére és értelmezésére vonatkozóan kell a következő lépéseket tenni. A valóság és létezés azonban nem ugyanaz. Hamvas szerint, mivel ezt a problémát és a közöttük lévő összefüggéseket az európai filozófia hagyomány nem magyarázza kellőképpen, illetve nem lehet az európai filozófiai hagyomány alapján megérteni, ezért a hindu metafizikai hagyományokhoz kell fordulnunk, amelyből világosan kiolvasható a megzavart lét milyensége.

Vagyis miről van szó? A történeti ember lét-zavarodottságáról, az álom és az éberség problémáiról, amelyekről a *Scientia Sacra* vonatkozó részeinek értelmezésekor már szoltunk.

E ponton kerülhet megvilágításra az, hogy az értelmünk és a 'látásunk' épségét, az eredeti éber állapotot hogyan lehet és kell visszaállítanunk, hiszen ebben a lefokozott tudatállapotban (avidya) képtelenek vagyunk a valóság tiszta átlátására. Így ezen állapot azt sem engedi, hogy a saját életvilágomban működő erőket világosan lássam, arról nem is szólva, hogy értelmezem. A lefokozott lét- és tudatállapotban, illetve a tudattalanban élő embernek semmi lehetősége nincs személyiségének felépítésére, hiszen nem éber, nem tudja szellemét, lelkét, testét a klasszikus értelemben vett harmóniára hangolni, nem tudja egységbe szervezni. Tovább bonyolítja a problémát, hogy az keresztény hagyomány az eredendő bűnre viszi vissza (itt a kereszténység és Baader eredendő bűn-felfogására utal) a megrongált lét kialakulásának okait, a modern tudományok álláspontja szerint pedig az emberi test betegedett meg, ami – meglátása szerint – szintén nem elégséges ok a léttöredezett állapot jelenvalóságának létrejöttéhez, illetve annak indoklásához.

A Mágia szútrában a ténylegesen egyetemes, teljes emberi létezésnek három axiómáját adja meg, amelyet úgy is értelmezhetünk, mint a valóság- és a létteljesség fundamentális és kötelezően érvényes törvényszerűségeit a működő autentikus életrendben. Az első a létezésre (ontológiai), a második a megismerésre (ismeretelméleti), a harmadik a praktikus megvalósításra (gyakorlati-morális) vonatkozik.

Világosan kell látni, és ebben az értelemben építkezni,

- „hogy a létezés minden emberben állandóan és teljes egészében esedékes,
- a valóságot a maga teljességében el kell ismerni,
- az összes lehetőséget birtokba kell venni.”³⁶

Mit foglalhat magában az a tétel, hogy állandóan és teljes egészében esedékes a lét, a létezés? Az esedékes fogalomköre a mindenkori aktualitást, az aktuálisan

³⁶ HAMVAS 1994B, 245. (*Mágia szutra*)

itt és most megvalósítandó létet jelenti, amely folyamatos és teljességre törekvő kell legyen, s ez a valósághoz, az ősharmónia eléréséhez vezethet, megszüntetve az avidya állapotát, a lefokozott létet.

Elismerni-megismerni a *valóságot* és nem a fenti értelemben vett realitást kell. Létezésünk töredékes a normálishoz képest, melynek képét magunkban hordjuk. Ezt a rongált létet nevezi Hamvas ontológiai defektusnak, amelyet meg kell szüntetni.

A konkrét itt-lét azokat a lehetőségeket hordozza, amelyekből a számunkra adottakat birtokba vehetjük, realizálhatjuk, de ez csak mint elvi feltevés állja meg a helyét. Hiszen esélyük van, de a realizálás folyamatában a szükségszerű vagy éppen a véletlen, – amit Hamvas itt nem von be a realizálás mechanizmusába, illetve a fenti törvényszerűségekbe – amit éppenséggel sorsnak is nevezhetnénk, megvívóhatja a realizálás folyamatában szükségképpen jelenlévő elemeket. A koncepciójában a cél a tudatosan megtisztított életrend, a hiteles és ép létezés megteremtése.

Gondolatmenetének lényegét tekintve úgy tűnik, hogy a klasszikus lételméleti dimenziók mentén, részben más fogalmi és nyelvi keretben, de ő is *lét – valóság – lehetőség* összefüggéseiben és törvényszerűségeiben gondolkodik.

Mindezekkel együtt Hamvas *testi – szellemi- lelki* egységét feltételezve az embernek, úgy véli, hogy ennek az egységnek a helyreállítása következtében újra előállhat az éberség állapota.

Úgy tűnik, nem tud elszakadni – bármennyire is ellene van, és bármennyire szeretné – a klasszikus filozófiai kerettől, illetve diszciplínáktól, hiszen vannak határozott ontológiai, metafizikai, ismeretelméleti és etikai vonatkozási és koordinációs pontjai, összefüggései felfogásának. Elméleti vonalvezetése sajátos érvelési technikával és sajátos nyelvezettel rendelkezik-párosul, amelyet az észszerűség időnként töredezetté tesz, ezért nincs egy folyamatos „feszesség” gondolatvezetéseiben. Ez érzékelhető egy igen lényeges és központi tétel magyarázatakor is, amikor a primordiális egész visszaállítását elemzi a reintegráció folyamatában, amelyben alapvetően három egységet gondol át, az esztétikait, a logikait és a morálist. Ezt, a klasszikus filozófiákban is meglévő hármas egységet értelmezi a filozófia résztudományai és az azokhoz kapcsolódó emberi megismerő tevékenységek összefüggései kapcsán.³⁷

Tudomány-rendszertanilag ez azt jelenti, hogy a lételméleti és metafizikai elemzések mellett, felveszi az értékelmélet klasszikus hármását: a logikát, az etikát és az esztétikát, s az emberi testi–lelki–szellemi képességeket e struktúrában látja értelmezhetőnek és értelmezendőnek.

Hamvas a logikai – morális – esztétikai hármasságot tehát ugyanúgy tételezi az emberi teljes lét magyarázatakor, mint az ún. filozófiai rendszerben gondol-

³⁷ HAMVAS 1994B, 256. (*Mágia szutra*)

codók.³⁸ Hogyan is írja? „A normális ember az igaz, az éber és az egészséges egyben. A normális ember a morál, az esztétika és a logika síkján is ép, testben, lélekben, szellemben.”³⁹

Itt egy olyan folyamatról is kell, hogy szó essen, amely Hamvas értelmezésében nélkülözhetetlen a normális, az igaz, az éber emberi élet megvalósításában. Ez a folyamat kettős, illetve párhuzamosan haladhat a kettő egymás mellett, illetve egymást áthatja. Ezek az imagináció és a realizálás.⁴⁰ A realizálásról már szóltunk.

De mi is az imagináció? Az az életképzelet, életerv, amivel az Én mint létező a számára ontológiailag adott lehetőségekből – a megismerés folyamatával együtt – megvalósítja az üdvöt. Erről így ír: „Az életervet úgy kell felépíteni, hogy az az üdvöt szerezzé meg. Az ember önmagát ezen a ponton nyeri meg, vagy veszti el. Aki életének sikeréért küzd, üdvét csaknem minden esetben eljártassa, akár felelőtlenségéből, akár könnyelműségéből, gyengeségből, élvágyból, jellemhibából, léhaságból, tudatlanságból, vagy mert magát becsapta és elhitte, hogy a fontos az élet.

Még egyszer: az életervnek úgy kell felépülnie, hogy az embert üdvét elérje. A tervet mindenkinek magának kell elkészíteni. Üdvömet senki más helyettem nem szerzi meg. Megszerzésben pedig teljesen szabad vagyok.”⁴¹

Amellett érvel, hogy az imagináció a számunkra adott létből, ami mindig jelenlét, itt-lét, építkezik, (s itt Baaderre és J. Böhmre hivatkozik). „Mint Baader mondja, az emberben a lét és jelenlét (Sein-Dasein) elválasztható és megkülönböztethető lenne oly módon, hogy a lét minősítetlen (kvalitás nélküli) és az ittlét (élet) minősített (kvalifikált) lenne. Baader, Böhme alapján, azonban azt mondja, hogy számunkra a lét mindig mint jelenlét van adva. A merő lét (Sein) számunkra semmi (Nichts, Ungrund). Létezésünk okvetlenül már minősített létezés.

Éppen ezért imaginációnk eredetileg nem üres. Nem üres lap. Nem minősítetlen. Az emberi létezés összava bele van írva. És látás csak ebben a minősített látásban lehetséges. Az éberség legmagasabb fokán is emberi éberség.”⁴²

³⁸ Itt kell utalnunk a böhmi és a brandenstini filozófiai rendszer teljességét alapozó emberfogalomra. Böhm Károly filozófiájában az öntét, az ember, az önértékű szellem a valóság és az értékek világának „jelentő csomója”, s mint ilyen a világ, a Mindenség központja. Öntét és önérték az emberi szellem, s mint ilyen testi, lelki és szellemi egység. Mindezek a filozófiájában megfelelő részdiszciplínákban kapnak elméleti elrendezést, az összefüggések hálózatának értelmezését. Így a logikában, az etikában és az esztétikában. Brandenstein Béla bölcséletében is az ember, a mikrokozmosz a test–lélek–szellem egysége, s a filozófiai rendszere is erre a tengelyre épül fel, különösen akkor, amikor a metafizikában tárgyalt úgynevezett életágakat elemzi; a mindennapi, a tudományos és a művészi alrendszereket s a mindent átható „szellemi élettant”, az etikát.

³⁹ HAMVAS 1994B, 337. (*Mágia szutra*)

⁴⁰ lásd erről THIEL 2002, 59–63.

⁴¹ HAMVAS 1994B, 271.

⁴² HAMVAS 1994B, 310.

Ha tehát elfogadjuk Hamvas érvelését, akkor mindig minősített az itt-létünk, a létezésünk, és akkor feltehetően a klasszikus értékhármasság (igaz-jó-szép) különféle megjelenésformáinak lehetőségei jelen vannak az élettervem elkészítésében és megvalósításában. Ilyeténképpen a „hiányaim” feltöltésének, megszüntetésének a lehetőségeiről is szó lehet Böhm Károly felfogása értelmében.

Visszatérve a megtört lét, a széttöredezett lét problematikájához, egyértelmű feladat tehát, hogy azt valahogyan teljessé kell tenni, s ehhez az első hiteles autentikus létezés, az aranykor, az eredet, (vagy ahogyan Szabó Lajos fordítja Böhme Urstand fogalmát, az alapállás), a „status absolutus” a megfelelő viszonyítási pont, amely az univerzális orientáció szükségességét veti fel

Azonban még egy hagyomány van, amely a megváltástól eredeztethető, s ez tovább bonyolítja Hamvas számára a lehetséges megoldást, de ez problémánk szempontjából, a hiány és a hazugság fenti összefüggéseinek szempontjából irreleváns, illetve messze vezetne ennek a szálnak a kibontása az eredeti kiindulópontunktól, az eredeti problémafelvetéstől.

Ezek után a következő felteendő és megválaszolendő kérdések követhetik egymást a hamvasi koncepcióra vonatkozóan. Így az, hogy mi is történik velem ebben a hiányokkal telített, inautentikus világban? Mit kell tennem a hiányvilág, a széttöredezett lét megszüntetése érdekében? Vissza kell állítanom az egészséget, az imaginációval (életképzelet) valamint a realizálással az ontológiai defektust kell helyreállítanom. Vagyis: az egészben adott létlehetőségben eredendően magamban hordozom az őrend képét, s az üdvtervem megvalósításában, a realizálásban azzá leszek, amit az imaginációmba helyezek, amit a lehetőségeimből megvalósítani készülök. Úgy véljük, hasonlóképpen működik ez a folyamat, mint Böhm öntét-fogalma és a projekció mechanizmusai. Tulajdonképpen Hamvas egy másfajta diskurzusba helyezte a böhmi alapproblémát. Az öntét mint tevékeny valóság, a kis Én a Nagy Én összefüggésrendszere Hamvasnál több vonatkozásban hasonlóan íródik le és értelmeződik, de nem az elvont spekulativitás modellezésében érhetjük mindezt tetten, hanem a konkrét egzisztenciális lét síkjába-mezőibe, dimenzióiba-összefüggésrendszerébe helyezve, illetve azokból építkezve-értelmezve a dominanciákat.

Az univerzális orientáció és a transzparens egzisztencia, az autentikus, az átlátszó, a nyitott itt-lét összefüggéseire vonatkozó összegzése a *Scientia Sacra* harmadik könyvében fogalmazódik meg. Alapállása szerint az igazság szelleme, a Szent Szellem, aki az igazságba beavat. A Szent Szellem, amely nem más, mint a pneuma tész alétheiasz, „[...] az univerzális orientáció és a transzparens egzisztencia egysége. Az első fokozat az igazságot felismerni, a második az igazságban lenni, a harmadik az igazságért lenni. Az igazságnak olyan légkörében élni, hogy az embernek külön bizonyítékra ne legyen szüksége... Aki az egésznek megnyílik, önmaga átlátszóvá lesz. A rejtkehelyből kilép, a biztosítást feladja. [...] Nincs szüksége védelemre, sem vallásra, sem elméletekre, mert nem könnyít magán, és magát nem akarja kivonni, hanem éppen belevetni, és

önmaga és a világ valóságát akarja helyreállítani. Minden homályt eloszlatott. Fedetlenül áll és nem takar el magában és magából semmit. Mindenki számára állandóan készen és nyitva. Alétheia, ez a fedetlenség. Részesülni az igazságból, amely teljes egészében mindig itt van. Csak aki megnyílt, az tud megnyilatkozni.⁴³

Irodalom

Athenaeum-tár = Athenaeum-tár. A Magyar Filozófiai Társaság vitaülései 1938–1944. Repertórium. Szerk.: Kőszegi Lajos. Veszprém, Comitatus, 1998. (Pannon Panteon)

Beck 1936

BECK, Friedrich Alfred: Im Kampf um Philosophie des lebendigen Geistes. Breslau, Verlag BENSE 1938

Bense 1938

BENSE, Max: Die abendländische Leidenschaft. München – Berlin, R. Oldenbourg, 1938.

Hamvas 1941

HAMVAS Béla: Szellem és egzisztencia. (Karl Jaspers filozófiája). Philosophia, a M. Kir. Horthy Miklós–Tudományegyetem Filozófiai Intézetének közleményei, I. Szeged, Dunántúl Pécsi Egyetemi, 1941. 53 l. Füzve, kiadói borítékban. Első kiadás.

Hamvas 1987a

HAMVAS Béla: Hamvas Béla 33 esszéje. Budapest, Bölcsész Index, ELTE, 1987.

Hamvas 1987b

Hamvas Béla: Silentium. Titkos jegyzőkönyv. Unicornis. Budapest, Vigília, 1987.

Hamvas 1988a

Hamvas Béla: Az öt génusz. A bor filozófiája. Szombathely, Életünk Könyvek, 1988.

Hamvas 1988b

Hamvas Béla: Wordsworth vagy a zöld filozófiája. In: Hamvas Béla: A láthatatlan történet. Budapest, Akadémiai, 1988.

Hamvas 1988c

Hamvas Béla: Szellem és egzisztencia. Pécs, Baranya Megyei Könyvtár, Pannónia könyvek, 1988.

Hamvas 1988d

Hamvas Béla: Scientia Sacra. Budapest, Magvető, 1988.

Hamvas 1992

⁴³ HAMVAS 1988E, III. 122–123.

- Hamvas Béla: Interview. In: Patmosz Esszék, 1.rész, Patmosz I–II. – Esszék, 1. rész (1958-1964), 1. kiadás. Szombathely, Életünk Szerkesztősége – Magyar Írók Szövetsége. Nyugat-magyarországi Csoport Életünk Könyvek, 1992.
- Hamvas 1994a
- Hamvas Béla: „Regényelméleti fragmentum.” Hamvas Béla Művei 7. In: Arkhai. Szentendre, Medio, 1994/273. 291–292.
- Hamvas 1994b
- Hamvas Béla: Tabula smaragdina (1947–1950) – Mágia szutra (1950). Szombathely, Medio, 1994.
- Hamvas 1998
- Hamvas Béla: „Heidegger egzisztenciális filozófiája.” In: Athenaeum-tár. A magyar Filozófiai Társaság vitaülése 1938–1944, Veszprém, Pannon Panteon, 1998.
- Hamvas 1999
- Hamvas Béla: Az írás platonizmusa. In: A nevezetes névtelen. – 30 éve hunyt el Hamvas Béla. Szerk.: Darabos Pál – Szathmári Botond. Budapest, Osiris – Hamvas Béla Kör, 1999.
- Heidegger 2001.
- Heidegger, Martin: Lét és idő, Budapest, Osiris, 2001.
- Kecskés 1943
- Kecskés Pál: A bölcsélet története főbb vonásaiban. Budapest, Szent István Társulat, 1943.
- Kelemen 2007
- Kelemen János: Dante–Petrarca–Vico, Fejezetek az olasz irodalom és filozófia történetéből, Budapest, Áron – Borzsek, 2007.
- Kundera 1992
- Kundera, Milan: Cervantes alábecsült öröksége. In: A regény művészete, Budapest, Európa, 1992
- Török 1988
- Török Endre: Ami teljes, és ami részleges. – Hamvas Béláról. In: Scientia Sacra. Az őskori emberiség szellemi hagyománya. Budapest, Magvető, 1988.
- Thiel 2002
- Thiel Katalin: Maszkjáték – Hamvas Béla Kierkegaard és Nietzsche tükrében. Veszprém, Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány, 2002.
- Zalai 1984
- Zalai Béla: Etikái rendszerezés (1910) In: Zalai Béla: A rendszerek általános elmélete. Budapest, Gondolat, 1984.
- Veres 2012
- Veres Ildikó: A hiány és a létteljesség fogalomköreinek tematizálása a magyar nyelvű filozófiai gondolkodásban, (kézirat) Bükkszentkereszt – Miskolc, 2012.

Tartalom

Előszó	3
Vajda Mihály: Önformálás versus világalakítás.....	7
Egyed Péter: Önformálás – az önismeret (episztémé szeauton) alapján	13
Somos Róbert: Filozófiai lelkigyakorlat Thaumaturgosz Szent Gergely Köszöntőbeszédében	25
Gyenge Zoltán: Elmélet és gyakorlat oltárán – a földi és az égi Ámor küzdelme	37
Rózsa Erzsébet: Személyes és szociokulturális identitás a modern individuum hegeli koncepciójában.....	51
Schwendtner Tibor: Önazonosság és praxis Heideggernél	75
Loboczký János: „Az elmélet dicsérete” – Teória és praxis Gadamernél	85
Kicsák Lóránt: Paul Rabbow Seelenführung című műve mint P. Hadot és M. Foucault közös forrása	93
Sárkány Péter: Adalékok az önformálás időszerű fogalmához	115
Nemes László: A filozófiai tanácsadás fundamentális etikája	129
Garaczi Imre: A civilizációs analízis szerepe az önformálás filozófiai-etikai értelmezésében	143
Mester Béla: Az önelsajátítás fogalmának újrafelfedezése a XIX. században.....	151
Gurka Dezső: Az én reflexiójától a cselekvésig. Kanti és fichtei elemek Kölcsey Ferenc írásaiban	163
Veres Ildikó: A hiányok hiánya és a hazugság – kérdések és válasz-lehetőségek Hamvas Béla „szakrális metafizikájában.”	177
Thiel Katalin: Teória és praxis Hamvas Béla életművében	197
Bujalos István: A demokrácia elmélete és gyakorlata Karl Popper aktualitása	203
Antal Éva: Roger Scruton optimista pesszimizmusa: konzervatív filozófia a gyakorlatban.....	211
Széplaky Gerda: Első előadás a telepátiáról. Belépés a világ láthatón túli dimenziójába	219
Valastyán Tamás: Eredendő kiazmusok A test mint a köztes világ fenoménje Borbély Szilárd költészetében	237